

Ludmila ZIMOVÁ
Ústí nad Labem

Początki komunikacji multietnicznej w szkole czeskiej

Specjalistyczne i dydaktyczne przygotowanie nauczycieli języka czeskiego, pracujących dziś w czeskich szkołach podstawowych i średnich, było (i jest do tej pory) zaprojektowane w ten sposób, że absolwenci studiów bohemistycznych mieli pracować z uczniami pochodzącymi z miejscowego, czeskiego środowiska kulturowego. Dla uczniów tych język czeski jest językiem ojczystym. Wprawdzie zdarzały się już wcześniej – w pewnych regionach Czech – przypadki uczniów, dla których język czeski nie jest językiem ojczystym, to jednak dla nich czeszczyzna pełniła funkcję środka powszechnej komunikacji społecznej, czyli była językiem, który poznali i z którym oswoili się od urodzenia, przebywając wśród swych kolegów, krewnych, sąsiadów lub za pośrednictwem radia i telewizji. Należą oni z reguły do tzw. grup etnicznych historycznie starych (mam tu na myśli Niemców, Polaków i Słowaków). W przypadku Romów sytuacja przedstawia się nieco inaczej. Spotkałam się z poglądem, że większość członków tej grupy narodowej, żyjących obecnie w Republice Czeskiej, przybyła do naszego kraju w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat i dlatego należą oni do tzw. grupy etnicznej historycznie młodej, podobnie jak przebywający w Czechach Grecy oraz Wietnamczycy, których migracja nastąpiła po drugiej wojnie światowej.

W latach dziewięćdziesiątych XX w. w niektórych czeskich szkołach podstawowych zwiększyła się liczba uczniów, którzy nie wyrastali w miejscowym środowisku socjo-kulturowym i dla któ-

rych czeszczyzna nie jest językiem ojczystym. Z prognoz urzędów i instytucji specjalistycznych, które zajmują się polityką azylową, migracyjną i integracyjną, wynika, że w przyszłości liczba ta będzie rosła.

Z dokumentów departamentu polityki azylowej i migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Czeskiej wynika, że w minionych dziesięcioleciach w centrum uwagi departamentu były przede wszystkim sprawy prawodawcze, ekonomiczne i organizacyjne, wiążące się z rosnącą liczbą cudzoziemców przybywających do Czech lub tylko przez ten kraj przejeżdżających. Również koncepcja integracyjna cudzoziemców na terenie Republiki Czeskiej, prawnie zatwierdzona 7.07.1999 r., podkreśla „integrację jako proces stopniowego włączania się w struktury i więzy rodzimej społeczności, we wszystkie jej aspekty polityczne, prawne, ekonomiczne, socjalne, kulturalne, psychologiczne i religijne”. Wydaje się jednak, że utajony został (całkiem niesłusznie) aspekt komunikacyjny, który – naszym zdaniem – znacznie umocniłby podstawowe elementy tej koncepcji. Należałoby umożliwić wykorzystanie wartości dostępnych wszystkim obywatelom Republiki Czeskiej, a także wesprzeć równe traktowanie cudzoziemców i ich jednakowy dostęp przede wszystkim do rynku pracy. Problemy te zapewne kryją się pod zagadnieniami kulturalnymi.

W chwili obecnej możemy spotkać się w naszych szkołach z sześcioma kategoriami cudzoziemców. Pomijamy obcokrajowców kształcących się w ramach wzajemnej wymiany międzynarodowej oraz gości korzystających z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych – ich i ich dzieci, rzecz jasna, nie znajdziemy w czeskich szkołach podstawowych. Wydzielone kategorie dotyczą cudzoziemców, którzy różnią się między sobą przede wszystkim okresem pobytu na terenie Republiki Czeskiej (pobyt stały – repatrianci i obywatele Republiki Słowackiej oraz pobyt okresowy, np. długoterminowy) oraz cudzoziemcy, którym przyznano status uchodźcy lub którzy o ten status się ubiegają.

W myśl postanowienia rządu z 17.11.1993 r. Ministerstwo Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej (MŠMaT) ma zapewnić osobom ze statusem uchodźcy udział w kursie języka czeskiego (nr 13051/1994–21 i nr 13821/1995–21). Jak stwierdziliśmy, pierwotne wyobrażenia formułowane w wymienionych rozporządzeniach w praktyce były realizowane w znacznie zmodyfikowanej postaci, co bardzo skomplikowało przejście dzieci uchodźców do szkoły czeskiej i włączenie ich w czeski proces kształcenia. Częściowo jest to wynikiem faktu, że nauczyciele języka czeskiego nie są formalnie pracownikami ośrodków czasowego pobytu dla uchodźców, nie są tam kierowani ani kontrolowani przez odpowiednie kuratorium. Ponadto udział uchodźców w kursie językowym jest dobrowolny, co powoduje niską frekwencję dzieci na kursach oraz dużą (nawet dziesięcioletnią) rozpiętość wiekową uczniów. Brak motywacji do nauki wynikał z faktu, że rodzina nie zawsze chciała zostać na stałe w Czechach.

Pierwsza propozycja kursu (por. załącznik nr 1), obejmująca zakres 50 godzin lekcyjnych, nie uwzględniająca wspomnianych warunków, była nieadekwatna do realiów. Nawet po zwiększeniu liczby godzin nauki do 75 (czyli mniej więcej zakres trzymiesięcznego kursu języka obcego z sześcioma godzinami tygodniowo) nie zmieniła się. Jeśli jednak porównamy programy nauczania języka np. niemieckiego czy angielskiego (czyli obcego dla Czecha) dla klasy IV i V szkoły podstawowej, okaże się, że uchodźcy przed rozpoczęciem nauki w szkole czeskiej powinni posiadać znajomość języka czeskiego na poziomie wiedzy czeskiego ucznia, zdobytej po dwóch latach nauki dowolnego języka obcego (por. załącznik nr 2). Tymczasem z obserwacji dwóch ośrodków czasowego pobytu dla uchodźców (Bělá – Jezová i Červený Újezd u Bíliny) i szkół podstawowych, do których uczęszczają dzieci uchodźców, wynika, że przygotowanie językowe dzieci wykazuje znaczne rozbieżności. Często zdarza się, że dzieci znają tylko parę słów czeskich. W ośrodkach pobytu, tworzonych w mało dostępnych miejscach, brakuje dzieciom przede wszystkim kontaktu

z czeskimi rówieśnikami, czyli jednego z najskuteczniejszych środków do poznania i oswojenia się z językiem obcym.

Mając na względzie wspomniane okoliczności, w jakich przebiega kurs przygotowawczy języka czeskiego, pożądanym jest, aby prowadzili go nauczyciele doświadczeni, znający problemy nauczania języka czeskiego w tak specyficznych warunkach komunikacyjnych. Brak właściwego (jakościowo) i systematycznego przygotowania stawia nauczycieli szkół podstawowych w trudnej sytuacji. Muszą oni włączyć dzieci uchodźców do odpowiedniej klasy według znajomości języka czeskiego, co często jest niemożliwe, np. jak włączyć dziesięcioro czternastolatków do klasy I lub II? Nawet jeśli uczniowie przyswoili sobie minimum mówionej czeszczyzny, mają wielkie trudności z pisaniami i czytaniem, co wpływa na niski poziom wiedzy z pozostałych przedmiotów (np. matematyki, biologii, fizyki, geografii itd.).

Szkoły, które kształcą dzieci uchodźców, mają problemy nie tylko natury finansowej, ale i specjalistyczno-metodycznej. Nauczycielom, którzy nie chcą się z tym pogodzić, nie pozostaje nic innego, jak organizowanie dla swoich uczniów, poza swoimi obowiązkami pedagogicznymi, dodatkowych kursów językowych. Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej (MŠMT) szkoła nie ma takiego obowiązku, ale trudno sobie wyobrazić sytuację, w której – zgodnie z rządową koncepcją – uczeń-cudzoziemiec skutecznie włączy się do pracy w szkole czeskiej. Przywołajmy przykład.

W Szkole Podstawowej w Bílinie uczeń-cudzoziemiec, włączony do wyznaczonej klasy, uczęszcza najwyżej na dwie godziny kursu języka czeskiego dwa razy w tygodniu. Kursy prowadzone są w dwóch grupach wiekowych: pierwsza jest przeznaczona dla najmłodszych (dla dzieci do 10–11 roku życia), druga dla starszych (dla młodzieży od 12 do 16 roku życia). W obu grupach nauczyciele języka czeskiego korzystają z podręczników i pomocy naukowych, używanych w nauczaniu pierwszego stopnia (tj. od pierwszej do czwartej klasy), kopiuje tabele gramatyczne, a do po-

szerzenia zasobu słownictwa wykorzystują podręczniki do nauki języka obcego dla szkoły podstawowej (np. niemieckiego), dobierając czeskie odpowiedniki. Czytają dzieciom czeskie teksty. Tego typu dydaktyka jest bardzo czasochłonna i niezwykle męcząca zarówno psychicznie, jak i fizycznie, ponieważ nie mają oni żadnych pomocy dydaktycznych przygotowanych do tego typu nauczania. Świadczą o tym wypowiedzi nauczycieli. Uważają oni bowiem siebie za pionierów w tej dziedzinie, co powoduje jeszcze silniejsze poczucie braku zainteresowania i pomocy ze strony odpowiednich instytucji państwowych. Zachętą i nagrodą dla nauczycieli, uczących dzieci uchodźców, jest każdy najmniejszy postęp w komunikacji z małymi uczniami (pierwszy sukces – jak stwierdzają – osiąga się po 14 dniach), a także pełne zrozumienie i pomoc ze strony czeskich uczniów i ich rodziców.

Dodatkowym utrudnieniem pracy nauczycieli jest fakt, iż niektóre dzieci przychodzą i odchodzą w trakcie roku szkolnego. Dlatego nie uważają oni decyzji władz czeskich w sprawie przeniesienia uchodźców w inne miejsce, często do ośrodków, które zapewniają tylko minimalne kształcenie lub wcale nie podejmują pracy z dziećmi, za trafne zarówno ze względów psychologicznych, jak i dydaktycznych. Przeniesienia te bowiem mają zgubny wpływ na rozwój dzieci, które zdążyły się już zżyć ze społecznością danej szkoły i nagle, nierzadko tuż przed ukończeniem roku, muszą ją opuścić i znowu aklimatyzować się w nowym środowisku.

Okazuje się, że w obecnej koncepcji integracji cudzoziemców poniekąd zapomniano o tym, że przede wszystkim szkoła podstawowa może w tym procesie wiele pomóc. Nie można jednak polegać tylko na ludzkiej dobroci i entuzjazmie nauczycieli, a istniejących problemów nie dostrzegać czy po cichu je tuszować.

Załącznik nr 1. Rozporządzenie Ministerstwa Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej (MŠMaT) nr 13051/94–21 z 11.04.1994 r.

JĘZYK CZESKI
Kurs dla cudzoziemców
Program nauczania (50 godzin)

1. Umiejętność porozumiewania się

1.1. Słuchanie ze zrozumieniem

- rozumienie poleceń przekazywanych przez nauczającego w formie prostych zdań.
- rozumienie prostych, krótkich, zwartych wypowiedzi (przekazywanych najpierw powolnym, następnie coraz szybciej, aż do normalnego, tempem) z zakresu przerabianego materiału, następnie z odpowiednio zwiększoną liczbą nieznanymi wyrazów (ok. 5%), łatwo odczytywanych z kontekstu i sytuacji.

1.2. Mówienie

Umiejętności

- jak najdokładniejsze naśladowanie wymowy wysłuchanych fragmentów;
- uczenie się na pamięć krótkich dialogów;
- modyfikowanie prostych zdań i mikrodialogów; wyrażanie czasu, okresu czasowego, wieku, ilości, miejsca, egzystencji, własności, współczesności, przeszłych i przyszłych wydarzeń (podstawowych sytuacji życiowych);
- tworzenie prostego opisu osoby, miejsca, przedmiotu;
- formułowanie prostych informacji, szybkie reagowanie w podstawowych sytuacjach komunikacji ustnej;
- prowadzenie prostego dialogu w określonych sytuacjach, formułowanie pytań i odpowiedzi;
- stosowanie odpowiednich zwrotów do adresata;
- prowadzenie zwartej rozmowy z użyciem prostych zdań (około 6–8 zdań) na podany temat;
- odtwarzanie i modyfikowanie znanego tekstu.

1.3. Czytanie ze zrozumieniem

Umiejętności

- wyraźne czytanie ze zrozumieniem prostych tekstów;

- czytanie ze zrozumieniem krótkich prostych tekstów zawierających niezna-
ne słowa (ok. 5%).

1.4. Pisanie

Umiejętności

- przepisywanie prostych zdań;
- zapisywanie krótkich zdań oraz prostych tekstów ze słuchu;
- odpowiadanie na proste pytania i układanie pytań;
- modyfikowanie znanych zdań i tekstów;
- zapisywanie podstawowych informacji z wysłuchanego tekstu (data, czas, adres, numer telefonu itp.).

2. Znajomość środków językowych

2.1. Zasób leksykalny

- aktywne przyswojenie zasobu słownego w zakresie mniej więcej 250–400 jednostek leksykalnych, włączając podstawową frazeologię codziennego kontaktu społecznego;
- receptywne przyswajanie kolejnych około 150 jednostek leksykalnych.

2.2. Gramatyka

Równoległe z ćwiczeniem wypowiedzi ustnych, słuchania ze zrozumieniem, czytania i pisemnych wypowiedzi; aktywne przyswajanie sobie podstawowego materiału z zakresu morfologii i składni.

2.2.1. Fleksja

Rzeczowniki: kategorie: żywotność, nieżywotność, rodzaje, liczby, funkcje przypadków, pytania przypadków, podmiotowe i dopełnieniowe przypadki najpowszechniejszych rzeczowników wszystkich rodzajów (na potrzeby podstawowej komunikacji), wołacz (do konstruowania zwrotów);

Przymiotniki: zakończenia przymiotników, kategorie rodzaju i liczby, związek zgody przymiotnika z rzeczownikiem, podmiotowe i dopełnieniowe przypadki przymiotników twar-dotematowych (w połączeniu z najpo-wszechniejszymi rzeczownikami wszystkich rodzajów – na potrzeby podsta-wowej komunikacji);

Zaimki: formy mianownika zaimków osobowych, wskazujących i dzier-
żawczych.

Liczebniki: podstawowe liczebniki 1–10 (forma mianownika), kolejne dziesiątki do 100, wyrażanie czasu (godziny), liczebniki porządkowe 1.–10.

Czasowniki: kategorie osoby i liczby, czas, zwroty w czasie teraźniejszym i przyszłym, czasy i tryby: czas teraźniejszy i przyszły czasowników niedo-
konanych (podstawowe czasowniki), tworzenie przeczeń, czasowniki moda-
lne, podstawowe czasowniki zwrotne.

2.2.2. Składnia

Zdania oznajmujące i pytające.

2.3. Zasady pisowni

Poznanie systemu czeskich liter i znaków diakrytycznych; system znaków interpunkcyjnych: dwukropek, przecinek, kropka itd.

Pisownia wielkich liter na początku zdania, pisownia imion własnych; czeski alfabet (krzyżowanie się czeszczyzny z językiem ojczystym), podstawowe zasady dzielenia słów.

Załącznik nr 2. Program kształcenia w szkole podstawowej.

Język obcy - 1. etap

- podstawowe zasady wymowy, akcent, wiązania, rytm, linia intonacyjna;
- zasób leksykalny (ok. 500–700 jednostek leksykalnych) tematów: ja i moja rodzina, dom, szkoła, miasto, program dnia i tygodnia, środowisko, kontakty z przyjaciółmi, kraje przylegające do językowego terytorium Republiki Czeskiej; sytuacje: pozdrowienie, przedstawienie się, poznanie, podzięko-
wanie, prośba, usprawiedliwienie, życzenie, wyrażanie zgody, niezgody, radości, smutku; wyrażanie podstawowych kategorii miejsca i czasu oraz in-
formacji, namowy, podstawowych sytuacji: spotkanie, zakupy.
- podstawowa forma zdań oznajmujących, pytających, rozkazujących; kon-
strukcja przeczeń, podstawowych kategorii czasowych i przestrzennych;
- pisownia poznanych słów i form, podstawowe wiadomości o pisowni wiel-
kich liter, o podziale słów i o interpunkcji;
- podstawowe informacje geograficzne o krajach stykających się z terytorium
językowym, nazwy miast, niektóre zabytki kultury, różne ciekawostki z ży-
cia dzieci, różne zwyczaje itp.
- słuchanie ze zrozumieniem informacji i prostych wypowiedzi nauczyciela,
słuchanie przetworzonych wypowiedzi (ze zmianą tempa i z wprowadze-
niem kilku nieznanych słów, łatwych do odczytania z kontekstu i sytuacji);

- głośnie płynnie i poprawnie fonetycznie czytanie, prostych tekstów, ciche czytanie prostych tekstów zawierających znane środki językowe, wybieranie z prostego tekstu najważniejszych informacji, korzystanie podczas czytania z alfabetycznych słowniczków, umieszczonych w podręcznikach;
- przetwarzanie i modyfikacja zapamiętanych mikrodialogów.

Tłumaczyła Agnieszka Kuźniar

Literatura

- Brouček S., Uherek Z., Valášková N., 1995: *Adaptace přesídlenců v české společnosti*, „Český lid” 82, s. 1–17.
- Brouček S., 2001: *K některým otázkám migrace na území České republiky po druhé světové válce*, www.mvcr.cz/uprchlici/op_brouc.html.
- Čechová M., Zimová L., 1999/2000: *Začleňování žáků jinojazyčného původu do výuky češtiny*, „Český jazyk a literatura” 50, s. 214–219.
- Drbohlav D., 1997: *Současné trendy mezinárodní migrace v Evropě*, „Demografie” 39, s. 241n.
- Dohoda mezi vládou ČR a vládou SR o spolupráci v oblasti vzdělávání*. Č. 202 a 203/1993 Sb., částka 51, s. 1023.
- Haišman T., 2001: *Možnosti integrace cizích státních příslušníků v České republice*, www.mvcr.cz/uprchlici/op_hai.html.
- Harmonogram postupu a organizace přípravy a realizace koncepce integrace cizinců na území České republiky*, www.mvcr.cz/uprchlici/harmono.htm.
- Vzdělávací program Základní škola*, 1996, MŠMT, Praha.
- Pokyn MŠMT ČR k zajištění kurzů českého jazyka pro osoby s přiznaným postavením uprchlíka na území ČR*. Čj. 13 051/1994-21 z 11. 4. 1994, „Věstník MŠMT” 1994, sešit 4–5.
- Pokyn MŠMT ČR ke vzdělávání dětí cizinců v základních a středních školách včetně speciálních škol v ČR ve školním roce 1994/1995*, Sb. 1994, nr 11626/1994–21 z 15.2.1994.
- Pokyn MŠMT ČR ke vzdělávání cizinců v základních a středních školách včetně speciálních škol v ČR ve školním roce 1995/1996*. Sb. 1995, nr 12040/1995–21 z 6.3.1995.
- Pokyn MŠMT k zajištění kurzů českého jazyka pro osoby s přiznaným postavením uprchlíka na území ČR*. Čj. 13 821/1995–21 z 3.5.1995, „Věstník MŠMT” 1996, sešit 6.
- Pokyn MŠMT ČR ke vzdělávání cizinců v základních školách, středních školách a vyšších odborných školách včetně speciálních škol v ČR*. Čj. 18062/1996–21 z 2.4.1996, „Věstník MŠMT” 1996, sešit 7.

Pokyn MŠMT ČR k zajištění kurzů českého jazyka pro azylanty. Sb. 2000, nr 21153/2000–35 z 4.6.2000.

Souhrnná informace o výuce a ověřování znalostí českého jazyka u dětí cizinců. Čj. 12818/1994–21 z 1.3.1994, „Věstník MŠMT” 1994, sešit 4–5.

Státní integrační program, www.mvcr.cz/uprchlici/intupr.htm.

Vyhláška MŠMT ČR č. 291/1991 Sb. o základní škole. 14.6.1991.

Vyhláška MŠMT ČR č. 442/1991, Sb. o ukončování studia ve středních školách a učilištích. 24.10.1991.

Vyhláška MŠMT ČR č. 137/1993 Sb., kterou se stanoví kritéria pro prokazování znalostí českého jazyka žadatelů o udělení státního občanství ČR. 23.4.1993.

Zákon č. 7/2000 Sb. o základní škole.

Zákon č. 325/1999 Sb. o azylu.

Zápisy z jednání u Kulatého stolu, 19.2.1998 v Praze, 22.10.1998 v Mladé Boleslavi, 24.2.1999 v Karviné, 7.12.1999 v České Lípě a 22.12.1999 v Brně.

Zásady koncepce integrace cizinců na území ČR, www.mvcr.cz/uprchlici/zasady.htm.